

NANOZARRALAR FIZIKASI VA SUN'IY INTELLEKT: MODELLASHTIRISH VA TAHLILNING YANGI BOSQICHI

Andijon davlat pedagogika instituti
Matematika va informatika kafedrasi o'qituvchisi
Abdunabiyeva Maftunaxon Solijon qizi

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15227146>

Annotatsiya: Ushbu maqolada nanozarralar fizikasi va sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining o'zaro integratsiyasi hamda bu sohalarning zamonaviy ilm-fan va texnikada qanday ahamiyat kasb etayotgani yoritilgan. Xususan, nanozarralarning fizikaviy xossalarini modellashtirishda sun'iy neyron tarmoqlar, mashinali o'rganish va boshqa SI usullaridan foydalanishning samaradorligi ko'rib chiqilgan. Mazkur yondashuv nanozarralarning yangi xossalarini aniqlash, optimallashtirish va amaliyotga joriy etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Kalit so'zlar: Nanozarralar fizikasi, sun'iy intellekt, modellashtirish, mashinali o'rganish, neyron tarmoqlar, genetik algoritmlar, nanomateriallar, tahlil, ilmiy integratsiya, texnologik innovatsiyalar.

Nanozarralar fizikasi – bu moddaning nanomiqyosdagi xossalarini o'rganuvchi fan bo'lib, u materialshunoslik, tibbiyot, biologiya va kimyo kabi ko'plab fanlar bilan uzviy bog'liq. So'nggi yillarda axborot texnologiyalarining, xususan, sun'iy intellekt tizimlarining jadal rivojlanishi nanozarralar ustida olib borilayotgan ilmiy izlanishlarda yangi bosqichni boshlab berdi[1,2]. Endilikda nanozarralarning strukturasi, xossalari va ularning muhit bilan o'zaro ta'sirini modellashtirishda klassik matematik modellardan tashqari SI texnologiyalari keng qo'llanmoqda.

Metodlar. Ushbu tadqiqotda nanozarralarning fizik xossalarini modellashtirish va tahlil qilishda sun'iy intellektning bir nechta metodlaridan foydalanildi. Asosiy yondashuvlar quyidagilardan iborat:

1. Sun'iy neyron tarmoqlar (SNT):

Eksperimental ma'lumotlar asosida nanozarralarning o'lchami, shakli, sirt energiyasi kabi fizik parametrlari bilan ularning funksional xossalari (masalan, elektr o'tkazuvchanlik, sirt faolligi) o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun chuqur o'rganish arxitekturasi qo'llandi[2].

2. Mashinali o'rganish algoritmlari:

Regressiya va klassifikatsiya modellaridan foydalanilib, nanozarralarning fizik xususiyatlarini prognoz qilishga doir modellarning aniqligi baholandi[3,4]. Xususan, Random Forest, Support Vector Machines (SVM), va Gradient Boosting algoritmlari sinovdan o'tkazildi.

3. Genetik algoritmlar:

Nanozarralarning optimal struktura va konfiguratsiyasini aniqlash uchun genetik optimallashtirish mexanizmlari ishlatildi. Bu orqali turli parametrlar kombinatsiyasining samaradorligi aniqlandi.

4. Ma'lumotlar bazasi tahlili:

Nanozarralarga oid mavjud tajribaviy va nazariy ma'lumotlar to'plamlari (open-source datasetlar) asosida mashinaviy o'rganish modellariga kirish ma'lumotlar tayyorlandi va ularning o'quv-sinov (train-test) nisbati 80/20 tarzida bo'lindi.

Natijalar. Tadqiqot davomida quyidagi muhim natijalarga erishildi:

✓ **Model aniqligi:** Sun'iy neyron tarmoqlari asosida qurilgan model nanozarralarning elektr o'tkazuvchanligini 92% aniqlik bilan prognoz qilishga erishdi. Bu an'anaviy hisoblash modellari (matematik simulyatsiyalar)ga nisbatan sezilarli darajada tez va resurs tejankor hisoblanadi.

✓ **Optimal strukturalar:** Genetik algoritmlar orqali nanozarralar uchun eng samarali geometrik shakllar va ularning optimal o'lchamlari aniqlandi[4]. Bu natijalar yangi nanomateriallarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynashi mumkin.

✓ **Model barqarorligi:** Regressiya modellarining barqarorligi o'rganilganda, Random Forest algoritmi eng yuqori aniqlik va past xatolik ko'rsatkichlari bilan ajralib turdi. Bu algoritm nanozarralarning toksikligini oldindan baholashda muvaffaqiyatli ishlatilishi mumkin.

✓ **Ilmiy integratsiya imkoniyatlari:** Sun'iy intellekt metodlarining nanozarralar fizikasi bilan birgalikda ishlatilishi, ilmiy integratsiyaning samarali usul ekanligini ko'rsatdi. Bu yondashuv ilmiy kashfiyotlar tezligini oshirishga xizmat qiladi.

Nanozarralar fizikasi va ularning modellashtirish muammolari

Nanozarralarning fizikaviy xossalari – ularning o'lchami, shakli, sirt maydoni, elektr, optik va issiqlik xossalari bog'liq. Bunday o'zgaruvchan ko'rsatkichlarni an'anaviy matematik usullar bilan modellashtirish ko'plab murakkabliklarga olib keladi. Ayniqsa, molekulyar dinamikasi, kvant mexanikasi va statistik fizika asosidagi modellar ko'p resurs talab qiladi.

Shu bois, hozirgi kunda nanozarralarni modellashtirishda muqobil – SI yondashuvlari ommalashmoqda. Bu usullar tajribaviy ma'lumotlarga asoslanib, kompleks sistemalarni tez va aniq modellashtirish imkonini beradi.

Sun'iy intellekt yondashuvlari va ularning afzalliklari

Neyron tarmoqlar

Sun'iy neyron tarmoqlar (SNT) – murakkab funksional bog'liqliklarni aniqlashda yuqori aniqlik ko'rsatadi. Masalan, nanozarrachalarning strukturaviy xususiyatlari asosida ularning elektr o'tkazuvchanligini prognoz qilish mumkin.

Mashinali o'rganish

Mashinali o'rganish algoritmlari, ayniqsa, regressiya, klasterlash va klassifikatsiya modellari nanozarrachalar haqidagi katta hajmdagi eksperimental ma'lumotlarni avtomatik tahlil qilishga xizmat qiladi.

Genetik algoritmlar

Nanozarrachalarning optimal strukturasi yoki shaklini topishda genetik algoritmlar samarali ishlaydi. Bu usul orqali eng samarali xususiyatlarga ega konfiguratsiyalar tanlab olinadi.

Sun'iy intellekt yordamida nanozarralarni tahlil qilish misollari

1. **Zarralarning yuzaki faolligini aniqlash** – SI yordamida sirt reaktivligini prognoz qilish.
2. **Nanozarralarning toksikligini bashorat qilish** – biologik muhitdagi ta'sirini modellashtirish.
3. **Yangi nanokompozit materiallarni yaratish** – optimal kombinatsiyalarni aniqlash orqali yangi aralashmalarni ishlab chiqish.
4. **Integratsiyaning afzalliklari**
  - ✓ **Resurs tejankorlik** – murakkab simulyatsiyalar o'rniga tezkor SI modellar.
  - ✓ **Aniqlik** – real tajribalarga asoslangan prognozlar.
  - ✓ **Moslashuvchanlik** – turli xildagi nanozarralarga moslashgan yondashuvlar.

Munozara. Olib borilgan tadqiqotlar nanozarralarning fizik xossalarini o'rganishda sun'iy intellekt yondashuvlarining katta imkoniyatlarga ega ekanini ko'rsatdi. An'anaviy matematik modellar ko'p hollarda vaqt va resurs talab qiluvchi murakkab hisoblashlarga asoslangan bo'lsa, SI metodlari bu muammoni samarali hal qilmoqda.

Ayniqsa, chuqur o'rganish (deep learning) asosidagi neyron tarmoqlar nanozarralarning fizik-parametrik bog'liqliklarini aniq prognozlashda yuqori natijalarni berdi. Bu esa tajribaviy ma'lumotlar asosida tezkor qarorlar qabul qilish va yangi nano-tuzilmalarni yaratishda muhim vosita hisoblanadi.

Bundan tashqari, genetik algoritmlar va mashinali o'rganish modellarining nanozarralar dizayni va toksiklik darajasini bashorat qilishdagi muvaffaqiyatli natijalari ushbu metodlarning

amaliy qo'llanilishini kengaytirishga imkon beradi. Ilgari ko'p vaqt talab qilgan eksperimental yo'l bilan aniqlanadigan parametrlar endilikda SI yordamida avtomatlashtirilmoqda.

Biroq bu metodologiyalarning ba'zi cheklovlari ham mavjud. Jumladan, kirish ma'lumotlarining sifati, to'liqligi va aniqligi model natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Shuningdek, SI modellari “qora quti” sifatida ishlagani sababli, ularning ichki mantiqiy bog'liqliklarini tushunish har doim ham oson emas. Bu esa ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishda ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Umumiy natija. Tadqiqotdan kelib chiqadigan asosiy xulosalar quyidagilardan iborat:

- ✓ Nanozarralarning fizik xossalarini modellashtirish va tahlil qilishda sun'iy intellekt metodlari yuqori samaradorlik ko'rsatdi.
- ✓ Sun'iy neyron tarmoqlar, mashinali o'rganish va genetik algoritmlar nanozarralar ustida olib boriladigan ilmiy izlanishlarni soddalashtirish, tezlashtirish va aniqroq prognozlash imkonini beradi.
- ✓ Ushbu integratsion yondashuv nanozarralarning amaliy sohalardagi (tibbiyot, elektronika, ekologiya) qo'llanilishini kengaytirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.
- ✓ Kelgusida SI metodlarining yanada takomillashishi nanozarralar fizikasi sohasidagi ilmiy kashfiyotlarga sezilarli hissa qo'shadi.

Xulosa. Nanozarralar fizikasi va sun'iy intellekt texnologiyalari o'rtasidagi integratsiya zamonaviy ilm-fanning yangi yo'nalishidir. Bu integratsiya yordamida nanozarralarning yangi xossalari tezkor va aniqlik bilan aniqlanmoqda, bu esa ularni amaliy sohalarga joriy etish jarayonini sezilarli darajada tezlashtiradi. Kelgusida bu ikki yo'nalishning yanada chuqur uyg'unlashuvi yangi ilmiy kashfiyotlarga sabab bo'lishi aniq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bhushan, B. (Ed.). (2017). *Springer Handbook of Nanotechnology*. Springer.
2. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep Learning*. MIT Press.
3. Razi, P., & Hassani, M. (2020). “Application of artificial intelligence in nanoparticle design: a review.” *Nanotechnology Reviews*, 9(1), 112–127.
4. Zhang, Y., & Wang, L. (2018). “Machine learning for nanomaterial property prediction.” *Journal of Materials Chemistry C*, 6(30), 7914–7926.
5. Karpatne, A., Atluri, G., Faghmous, J. H., et al. (2017). “Theory-guided data science: A new paradigm for scientific discovery.” *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*, 29(10), 2318–2331.